

**TÜRKİYE'DE ENGELLİLİK YAKLAŞIMLARININ
SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**
EVALUATION OF DISABILITY APPROACHES IN TERMS OF SOCIAL POLICY IN TURKEY

Vehbi Ünal *

Öz

Engellilik günümüzde sadece bireyin kendisini ve ailesini etkileyen bir konu olmaktan çıkarak toplumun tamamını ilgilendiren bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Engelliliğin günümüz toplumlarında daha fazla görünmesiyle birlikte; engellilere yönelik politikaların farklılaştığını ve çeşitlendiğini görmekteyiz. Tarihi süreç içerisinde engelliler o günün hâkim paradigması çerçevesinde farklı yaklaşım tarzlarıyla karşılaştıkları da bir gerçektir. Engellilere yönelik yaklaşımların sosyal politikaya çeşitli yönlerden yansıdığı bilinmektedir.

Engellilere yönelik yaklaşımlar toplumdan topluma, kültürden kültüre, farklılık arz etse de bir genelleme yapacak olursak medikal, sosyal ve son dönemlerde insan hakları yaklaşımın ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu yaklaşımlar engellilere yönelik sosyal politikaları da etkilemektedir. Bu bağlamda çalışmanın problemi ülkemizde engellilik yaklaşımların sosyal politikaya nasıl yansıdığıdır.

Ülkemizde engellilere yönelik yaklaşımların oluşturduğu politikaları kesin bir şekilde birbirinden ayıramasak da dönemler içinde farklılıklar arz etmektedir. Bu bağlamda engellilere yönelik politikaların oluşumunu üç evrede ele alabiliriz. Bunlardan birincisi, 1920- 1980 yıllar arası engellilik daha ziyade bireyin ve ailenin kendi sorunu olarak görülen dolayısıyla medikal modelin ağır bastığı dönemdir. İkincisi, 1980- 2005 yıllar arası engellilere yönelik toplumun da sorumluluklarının olduğu kabul edilen kısmen medikal modelin ve ağırlıklı olarak da sosyal modelin yansıdığı dönemdir. Üçüncüsü ise, 2005-20.. yılları arası engellilerin sorunlarına

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sivas/Türkiye, e-mail: vunal@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3827-6339.

insan hakları bağlamında yaklaşılan politikalar oluşturulduğunu söyleyebiliriz. **Anahtar Kelimeler:** *Engelli, Engellilik, Sosyal politika, Engellik yaklaşımları/modelleri.*

Abstract

Today, disability is not only an issue affecting the individual and his / her family but also stands before us as an issue that concerns the whole society. With disability becoming more visible in today's societies, we see that the policies for the disabled are different and diversified. It is also a fact that the disabled faced different approaches within the framework of the prevailing paradigm of that day throughout the history. It is known that approaches towards the disabled are reflected in social policy from various aspects.

Although the approaches towards the disabled differ from society to society, from culture to culture, if we make a generalization, we can say that the medical, social and human rights approach has come to the fore in recent times. Therefore, these approaches also affect the social policies for the disabled. In this context, the problem of the study is how disability approaches reflect on social policy in our country. The method of the study is the document analysis model, which is one of the qualitative research methods.

Although we cannot clearly distinguish the policies created by the approaches towards the disabled in our country, there are differences over the periods. In this context, we can consider the formation of policies for disabled people in three stages. The first of these is the period between 1920-1980, when disability was seen as the problem of the individual and the family; thus, it is a time period that the medical model prevailed. Second, between 1980 and 2005 is the period partially reflecting the medical model and mainly the social model during which it was accepted that the society had responsibilities for the disabled. Third, we can say that policies have been created that approach the problems of the disabled in the context of human rights between the years 2005-2020...

Keywords: *Disabled, disability, Social policy, Disability approaches / models*

Giriş

Toplumsal yaşamın bir parçası olan engelliler özellikle savaş, yoksulluk, ekonomik yapıdaki değişim ve nüfus artışına paralel olarak daha fazla görünmeye başlamışlardır. Tarihi süreç içerisinde engelliler farklı toplumlarda çeşitli şekilde yaklaşımlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu yaklaşımlardan özellikle medikal (tıbbi), sosyal ve insan hakları yaklaşımın ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

2005 yılında çıkarılan Engelliler Hakkında Kanun 1 inci maddesinde engelli; "Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi," olarak tanımlanmıştır. Engellilik çeşitleri farklı şekilde sınıflandırılrsa da genelde dil ve konuşma, görme, işitme, ortopedik, süregelen hastalık, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal engellilik olarak tasnif edilmektedir.

Politika; yol yöntem, "belirli bir amaca yönelik önlemler bütünü olarak tanımlanırken, sosyal politika; devletin belirlenen toplumsal amaç ve hedeflere ulaşmak için aldığı kararlar ve yürüttüğü uygulamalar bütünü olarak" tanımlanmaktadır (Bedir, 2015: 3). Sosyal politika

kavramı literatürde çeşitlilik arz etse de genel anlamda devlet aracılığı ile toplumsal gruptaki çatışmaları önlemeyi, toplumsal barışı ve adaleti sağlamayı ve dezavantajlı kesimlerin durumlarını iyileştirmeyi kendisine hedef edinmesi bakımından ortak özellikleridir. Albrech’e göre sosyal politikalar;

“Toplumun ekonomik yaşamında, ekonomik bağımlılıkları nedeniyle özellikle zarar görebilecek olan, yoksulluk tehlikesiyle karşı karşıya bulunan halk gruplarının korunması için sosyal güvenlik ve barışın sağlanmasıyla, halkın ve devletin varlığını koruma ve gelişmesini sağlama amacına yönelik önlemler ve örgütlerin tümüdür” (akt. Güven, 1995: 12). Sosyal politika, *“ekonomik bakımdan bağımlı ve güçsüz insanların korunması için devlet tarafından oluşturulan bir dizi önlemin güvence altına alınan kimi hak ve özgürlüklerin adıdır”* (Tokol, 1997: 1).

Sosyal politikanın hedefleri ise, refahın yaygınlaştırılması, sosyal barış ve sosyal adaletin sağlanması ve toplumsal düzenin korunmasıdır. Bu çerçevede engellilerin toplumsal dışlanmaya maruz kalmadan toplumla bütünleşmesi ve buna yönelik adımların atılması sosyal politikanın engellilere yönelik hedefleri içerisinde değerlendirilmektedir. Sosyal politika araçları ise yasal düzenlemeler, kamusal politikalar (sağlık, eğitim, çalışma), kamusal kurumlar ve uluslararası sözleşmelerden oluşmaktadır (Bedir, 2015: 17-22).

Çalışmamızın problemi ülkemizde engellilik yaklaşımlarının sosyal politikaya nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Bu çerçevede ülkemizde engellilere yönelik ne tür hizmetlerin verildiği değerlendirilecek ve sosyal politikadaki değişimler incelenecektir. Bu çalışma, engellilere yaklaşım (engellilik modelleri) bağlamında engellilere yönelik bakış açısındaki değişimin sosyal politika olarak ülkeye yansımaları irdeleme amacı taşımaktadır. **Engellilere Yönelik Çeşitli Modeller/Yaklaşımlar** Engelliler toplumsal yaşamda bazı hizmetlere ulaşım noktasında sorunlar yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu durum engellilerin toplumdan dışlanma riskini artırmaktadır. Bu çerçevede devlet, engellinin yaşamını daha rahat devam ettirebilmesi için çeşitli tedbirler almak durumundadır. Engellilere yönelik politikaların oluşumunda devlet engellilerin *kamusal hizmetlere katılım, eğitim ve istihdam, sağlık hizmetlerine erişim ve ulaşım* gibi temel konuları dikkate almaktadır. Sosyal politikalar bir ülkenin yönetim tarzına, gelişmişlik düzeyine, insan haklarına yaklaşımına, aile, kültür ve hukuki yapısına göre kısaca birçok değişkene göre kapsam ve içerik açısından farklılıklar arz edebilmektedir.

İnsanın sosyal bir varlık olması ve yaşamını devam ettirebilmesi ancak bir toplum içerisinde mümkün olmaktadır. Bu bağımlılık günümüz modern toplumlarında daha yoğun şekilde görülmektedir. Bireyin kendisi hakkındaki düşünceleri ne kadar önemli ise aynı zamanda yaşadığı aile ve sosyal çevresinin de etkisi açıktır. Konuya engelliler bağlamında baktığımızda aile ve toplumun engellilere yönelik tutum ve davranışlarının önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır. Engelliler tarihi süreç içerisinde çeşitli yaklaşımlarla karşı karşıya kalmışlardır. Engellilikle ilgili yapılan çalışmalarda moral,

sosyo-politik ve azınlık grubu modeli, sınırlılık, biyopsikososyal, tıbbi/medikal, sosyal ve insan hakları modelleri yer almaktadır. Her ne kadar farklı isimlerle adlandırılrsa da konunun uzmanları sosyal modelin, sosyo-politik ve azınlık grubu modeli, biyopsikososyal ve insan hakları modelini içinde barındırdığını ileri sürmektedir (Kolat, 2010: 9-12; Güngör ve Güneş, 2011: 41). Öncelikle yaklaşımlara genel olarak kısaca bakılacak daha sonra ise özellikle medikal, sosyal ve son dönemlerde de insan hakları modelleri çerçevesinde sosyal politikalar değerlendirilecektir.

Moral model; engelliliğin bireyin kendisinin ya da ailesinin bir hatasından kaynaklandığına inanılan bir yaklaşımdır. Tarihi süreç içerisinde farklı toplumlarda farklı şekilde görülmektedir. Dolayısıyla engelliler ve aileleri toplumda damgalanmakta ve dışlanmaktaydı. *Sosyo-politik model*, sosyo-politik engellilik aslında vücutla ilgili bozukluk yerine “yetersiz çevreye” isnat edilmiştir. *Azınlık gurubu modeli* ise, bireylerin kısıtlılığın yönelik olan dikkati engelsiz insanlar tarafından ve engelsizler için oluşturulmuş çevrenin dayattığı sınırlamalara doğru kaydırmaktadır (Kolat, 2010: 12). *Sınırlılık modeli* engelliliğin tıbbi ya da sosyal model gibi “bir kimse ya engellidir ya da değildir” önermesi neticesinde bireylerin mutlak bir kategori olarak değerlendirilmesine karşı çıkar. Sınırlı olmak insan olmanın temel bir unsurudur ve bireyin yaşamının sınırlarla kuşatıldığı gerçeğine dayanır (Turan, 2018: 167-169). *Biyopsikososyal model* rahatsızlığın/engelliliğin biyolojik, sosyal, çevresel, psikolojik ve davranışsal yönlerinin olduğunu belirtir (Zengin, 2011: 32).

Medikal modelin dünyadaki tıbbi gelişmelerle paralel bir çizgi izlemesi dikkat çekicidir. Engellilik sağlık sorunu olarak ele alınmakta ve tedavi edilmesi gereken bir patoloji olarak düşünülmektedir. Bu yaklaşımda engellilik bireyin yetersizliği ve rahatsızlığına bağlı olarak açıklanmaktadır. Engelliler yaşamlarını sağlık çalışanların biçtiği rol çerçevesinde yerine getirebilmektedir. Bu durum engellileri başkalarına bağımlı kıldığı gibi aynı zamanda toplumsal yapının da göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir.

Sosyal model engelliliği bireyin kendisinden ziyade engellinin sosyal, fiziksel ve kültürel çevresine yoğunlaşmaktadır. Engellileri engelli kılan esas faktör toplum tarafından inşa edilen bariyerlerdir. Engellilerin koruyup kollanması gereken bireyler olmaktan ziyade kendi yaşamlarını devam ettirebilmek için eğitim ve istihdamda yer alarak sosyal hayata dahil olmalarını önceleyen bir modeldir. Kısaca medikal model engelliliği eksiklik olarak değerlendirirken, sosyal model ise farklılık olarak görmektedir (Ünal, 2018a: 1464).

İnsan hakları yaklaşımı ise, engelliliği insan hakları temelinde değerlendirmektedir. Engellilerin topluma diğer bireylerle eşit şartlarda katılımını ve insan haklarından aynı şekilde yararlanabilmeyi temel almaktadır. Hak sahiplerini hak talebinde bulunmaları için güçlendiren sosyal hizmet eşitsizliğe, sosyal adaletsizliğe ve haksızlığa karşı bir duruş söz konusudur. “*Hak temelli yaklaşım hak sahibi kişilerin haklarını kullanabilmelerinde*

devlet ve diğer toplumsal mekanizmaların bu hakları sağlamada görev sahibi olarak tanımlamaktadır” (Çoban-Kaynak, 2017: 255).

Bu modelleri kısaca değerlendirdiğimizde her bir model dönemin hâkim paradigmasını, bakışını ve inancını yansıtmaktadır. Ayrıca her bir model engelliliğin farklı bir boyutunu öne çıkarmaktadır. Medikal model engelliliği tıbbi boyutu ile değerlendirirken sosyal model sosyal ve çevresel faktörleri ön plana çıkarmakta, insan hakları yaklaşımı ise hak temelli bir yaklaşım çerçevesinde bakmaktadır.

Engellilik politikaları, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, kültürel ve toplumsal yapısı, hangi modelden yaklaştığına bağlı olarak şekillenmekte ve bunlara bağlı olarak engellilere yapılan sosyal harcamalar şekillenmektedir (Dolu, 2019: 21).

Engellilerle ilgili yaklaşımları ülkemizde dönemler açısından çok kalın çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün olmamakla birlikte farklı dönemlerde sosyal politikaya farklı şekilde yansıdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda ülkemizde engellilere yönelik sosyal politikalar kabaca değerlendirildiğinde üç döneme ayırabiliriz. Bunlar; Birincisi, 1920-1980 yıllar arası engellilik daha ziyade bireyin ve ailenin kendi sorunu olarak görülen dolayısıyla medikal modelin ağır bastığı dönemdir. İkincisi, 1980- 2005 yıllar arası engellilere yönelik toplumun da sorumluluklarının olduğu varsayılan kısmen medikal modelin ve ağırlıklı olarak da sosyal modelin yansıdığı dönemdir. Üçüncüsü ise, 2005-202... yılları arası insan hakları bağlamında yaklaşılan politikalar olduğunu söyleyebiliriz.

1920-1980 Yıllar Arası Engellilik Daha Ziyade Bireyin Kendi Sorunu Olarak Görülen Dönemdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'li yıllara kadar devam eden uzun bir süreci kapsayan dönemdir. Bu dönemi kendi içinde 1920-1950'li ve 1950-1980'li yıllar arası olmak üzere iki kısımda inceleyebiliriz.

Bu dönem savaşın getirdiği yıkım ve yoksulluk, diğer taraftan ülkenin sosyal politikalara da yön aradığı süreçte diyebiliriz. Yine bu dönemde Osmanlıdan kalan birkaç mirasın devam ettiğini (sağır ve körlük okulu) diğer taraftan özellikle vakıflar konusunda yaşanan olumsuzluklar yoksul ve engellilere hizmet götürme konusunda sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından 1950'li yıllara kadar engellilerle ilgili çalışmaların/politikaların sınırlı olduğunu söyleyebiliriz (Çitil ve Üçüncü, 2018: 253). Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi'nde yetişen Fuat Bey, *“Cumhuriyet'in kurulmasından sonra İzmir'de Sağır, Dilsiz ve Körlük Okulu'nu açmıştır. 1926 senesinde İstanbul'da bulunan Sağır ve Dilsizler Mektebi, Maarif Vekâlet'inin emriyle kapatılmış ve İzmir'deki okula dahil edilmiştir”* (Günay ve Görür, 2013: 68). Yine bu dönemde 1930 tarihli

Umumi Hıfzıssıha Kanunu ve 1937 yılında yürürlüğe giren İş Kanunu sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik açısından önemli maddeler içermekteydi (Özbek, 2006: 22).

Osmanlının son dönemlerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar savaş, ekonomik yetersizlikler ve yetişmiş elaman eksikliğinden kaynaklanan nedenlerden dolayı engellilere yönelik çalışmalar sadece birkaç okul, genel sağlığın korunması ve çalışma yaşamını düzenlemeye yönelik maluliyet sigortası ile sınırlı kalmıştır.

İkinci dönemde (1950-1980) ise, engellilere yönelik çalışmaların daha ziyade özel eğitim kapsamında yoğunlaştığını bununla ilgili üniversitelerde “özel eğitim şubelerinin” açıldığını buna yönelik müfredat çalışmalarının da hazırlandığını söyleyebiliriz.

Engelliliğin sağlığı ilgilendiren yönünün yanında eğitimi ilgilendiren konu olarak görülmesi önemlidir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 41). Zira daha önce Sağlık Bakanlığı'na bağlı olan özel eğitim hizmetleri 1951 yılında çıkarılan yasa ile Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir.

Bu dönem medikal model bakış açısının genel kabul gördüğü dönemdir. Engellilere ilişkin sürdürülen faaliyetler sağlık çerçevesinde ele alınmış, eğitim, istihdam, ulaşım ve toplumsal bütünleşme ihmal edilmiştir. Bu dönemde toplumsal düzenleme ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmaktadır. Engellilik bireyin ya da ailenin kendi sorunu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda medikal model engellileri, kendi işini yapamayan bağımlı, yardıma muhtaç ve aynı zamanda korunması gereken bireyler olarak görülmekte dolayısıyla bu durum patolojik bir vaka olarak yansımaktadır (Özgeçke ve Alper, 2010: 34). Engellilik kişiye özel bir kusur ya da bir hastalık olarak görülmesi özel eğitim konusunda kendini göstermektedir. Medikal modelin baskın olduğu, 1970 öncesi Avrupa'da engellilik konusunda özel eğitim, tıbbi tedavi ve rehabilitasyon metodunun yoğun olduğunu söyleyebiliriz (Küçükali, 2015:102). Medikal model açısından engelliler hasta olarak ve rehabilitasyonla çözülebilecek bir konu olarak görülmekte, noksanlıkları olan bu bireylere yönelik olarak sırf onlar için yaşam alanları tahsis edilmektedir (Çaha, 2016: 127). Dolayısıyla bu tür bakış açısı engellilerin toplumdaki dışlanmalarını ve damgalanmalarını beraberinde getirerek ayrımcı bir politika izlenmesini doğurmuş ve toplumsal bütünleşmeyi engellemiştir.

Engelliğin sadece sağlık sorunu olarak görülmesi sosyal, ekonomik ve politik boyutunun ihmal edilmesi engelliliğin tanımlarına ve bakış açılarına da yansımaktadır. Dolayısıyla engelli, “bu kısıtları sebebiyle *tedavi edilmesi, tamir edilmesi, normalleştirilmesi, adapte olması* kısaca topluma uyum sağlaması beklenen, bu sorumluluğu kendisi üstelenen ve bu süreçte de medikal açıdan üzerine düşen her türlü müdahaleye katlanması gereken kişidir” (Çelik, 2016: 226).

Bu dönemin bir diğer özelliği engellinin sorunu sadece kendisi ve ailesinin sorunu gibi görülmesidir. Bu çerçevede engellilere yönelik çalışmaların/politikaların sınırlı ve yetersiz kaldığıdır. Sosyal politikaların gelişim seyri diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında ülkemizde engellilerin bakımları ve korunmaları aile kurumu içinde şekillenmesi uzun süre medikal model bağlamında yaklaşıldığını göstermektedir (Metin, 2017: 320).

Sosyal politika araçlarından yasalar toplumdaki sosyal barış ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik çalışmalardır. Bu bağlamda bu dönemde engellileri de kapsayan çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal devlet anlayışının ilk defa 1961 anayasasında yer alması engelliler açısından önemlidir. Zira 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kuruluşuna Dair Kanun'un 1 inci maddesine binaen 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuştur. Böylece Türkiye'de ilk kez sosyal hizmet eğitimi başlamıştır. 1961'de ilköğretim ve Eğitim Kanunu'na özel eğitimle ilgili hükümler konulmuş "Özel Eğitim Yönetmeliği" yayımlanmıştır. 1960'lı yıllarda engelli bireylerin rehabilitasyonu ele alınmış ve ilgili merkezler kurulmuştur. Engellilerle ilgili politikalara yön vermesi açısından Beş Yıllık Kalkınma Planları önemlidir. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967) "Sosyal Hizmet" başlığı altında engellilerin sosyal korunma gereksinimi duyan kimseler olarak ele alınması ve onların istihdamına yönelik hedefler belirlemesi açısından dikkate değerdir (Ünal, 2016: 24). 1475 sayılı İş Kanunu 1971 yılında yürürlüğe girmiş elli ve üzeri işçi çalıştıran iş yerlerine %3 oranında engelli çalıştırma zorunluluğu (kota sistemi) getirilmiştir. Ayrıca 2022 sayılı, işsiz, engelli ve 65 yaş üzerindeki yaşlılara belirli bir gelir sağlayan yasa 1976 yılında çıkarılmıştır. Ülkemizde 1970'li yıllarda "asgari engelli çalıştırma yükümlülüğünün getirilmesi ve yoksul engellilere yönelik ihtiyaç tespitine dayalı sosyal yardımların yürürlüğe girmesi" ile engellilerin hedef kitle olarak kamu politikalarında görülmeye başlanmıştır (Yılmaz ve Yentürk, 2017: 62). Ülkemizde 1970'li yıllarda engellilerin iş yaşamına katılımı ve bir mesleki donanıma sahip olması yönünde politikalar üretilmeye başlanmıştır (Burcu, 2006: 75).

Bu döneme yönelik olarak engelliler politikalarını değerlendirdiğimizde dünyadaki değişime paralel olarak ülkemizde de engellilere yönelik politikaların değiştiğini söyleyebiliriz. Sosyal devlet anlayışı ile birlikte, engellilere yönelik mevzuat ve politikalarda kapsam ve nitelik açısından kısmen geliştiğini söyleyebiliriz (Güngör ve Güneş, 2011: 31). Bu değişimi engellilere yönelik tanımlamalarda da görmekteyiz. Bilindiği gibi engelli tanımına ve kavramına yönelik terminolojideki değişimler yasalara yansımıştır. 1998 yılına kadar sakat, 2013 yılına kadar özür, bu tarihten itibaren ise engelli kavramları kullanılmaktadır.

Bu dönemin engellilere yönelik politikalarından biri de engellilere yönelik yasal çalışmaların bizzat engellilerin kendilerine yönelik olmayışıdır. Bu dönemde doğrudan engellilere yönelik yasal düzenlemelerin yapılmadığını bu konuların daha ziyade farklı

konularla ilgili (eğitim sağlık, yardım, sosyal hizmet vb.) mevzuatın içinde yer aldığını görmekteyiz (Akyıldız, 2017: 25).

Bu dönemde engellilere yönelik politikalardan bir diğeri çalışmaların devlet merkezli, engellilerin korunması ve yardım edilmesi gereken bir grup olarak değerlendirilmesidir. Ülkemizde engellilere yönelik politikaların 1970'lere kadar "yoksulluk ve muhtaçlık" çerçevesinde değerlendirildiğini bu bağlamda 1976 yılında çıkarılan 2022 sayılı yasanın yaşlı ve engellilere yönelik gelir yardımı yapılmasını öngörmektedir (Çaha, 2016: 132). Ülkemizde engellilik konusuna 1970'lerde muhtaçlık çerçevesinde yaklaşılmıştır (Güngör ve Güneş, 2011: 42).

Engellilere yönelik politikalardan bir diğeri ise engellilerin örgütlenmesi konusunda engellilere yönelik dernekleşme faaliyetlerin yavaş yavaş görüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde Altınokta Körler Derneği 1950 yılında, Türkiye Sakatlar Derneği 1960 yılında, Görme Engelliler Derneği de 1970 yılında kurulmuştur (Güloğlu, 2015: 479).

Kısaca bu dönemde engellilik politikaları ağırlıklı olarak sağlık çerçevesinde değerlendirilmekte ve medikal model kendini göstermektedir. Yapılan çalışmalara ve mevzuata baktığımızda sorun bireyin kendisinin ve ailesinin sorunu gibi görülmektedir. Engellilere yönelik çalışmalar mevzuatta dağınık bir şekilde ve dolaylı olarak yer almaktadır. Dolayısıyla bu dönemde doğrudan engellilere yönelik yasal mevzuatın ve engelliler adına oluşturulmuş kurumların olduğunu görememekteyiz. Aynı zamanda engellilere yoksulluk ve muhtaçlık çerçevesinde yaklaşılmakta ve düzenlemeler bu şekilde yapılmaktadır. Her ne kadar engellilerin toplumla bütünleşmesi için istihdamına yönelik adımlar atılsa da ve aynı zamanda topluma kısmen sorumluluklar verilse de yetersiz olduğu açıktır.

1980-2005 Yıllar Arası Engellilere Yönelik Toplumun da Sorumluluklarının Olduğu Kabul Edilen Dönemdir.

Devletin toplum adına yükümlülükler aldığını ve topluma da sorumluluklar verdiği dönemdir. Bu döneme aynı zamanda engellilerin korunması ve kollarlanması gereken bir grup olarak ta adlandırılabilir. Bu dönemde de engellilere yönelik çeşitli kurumların olduğu, kamu ve özel sektöre çeşitli sorumlulukların verildiği bir dönem olarak bakabiliriz.

Engellilere yönelik kısmen medikal ve ağırlıklı olarak sosyal modelin bu dönemde daha baskın olduğu görülmektedir. Medikal modele tepki olarak doğan sosyal model bireyin yetersizliklerinden ziyade toplumun onlara çıkarmış olduğu engelleri ileri sürmektedirler. Diğer ifadeyle bireyi engelli kılan yetersizliği değil toplumun kısıtlayıcı, dışlayıcı ve damgalayıcı tutumlarıdır. "Sosyal model engelliliği bireyin kendisinden ziyade

çevresine odaklanmaktadır. Çünkü engelliği oluşturan ana unsur toplumsal algı ve engelliliğin önüne çıkarılan bariyerlerdir” (Ünal, 2016: 46).

Medikal model yansıması olarak ülkemizde engellilere yönelik oluşturulan kurumların ve uygulamaların kışla tipi, toplumdan yalıtılmış ve ayrıştırılmış bir şekilde yapılmış olmasıdır. Bu tür kurumlar engellilerin sorunlarını çözmek amacıyla kurulmuş kurumlarda da varlığını görebiliriz. Bunun nedeni uzunca bir süre engelliliğin sağlık meselesi olarak görülmesi ve toplumsal boyutunun ihmal edilmesidir (Dolu, 2019: 14). Engellilik sosyal modelde “toplumdaki kusurların bir sonucu olarak ortaya çıkan bir ayrımcılık biçimi” olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Çetin, 2017: 92). Sosyal model konuyu fiziksel ve sosyal çevrenin etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir sorun olarak görür. Odak noktası birey değil, fiziksel ve sosyal çevredeki engellerdir. Sorun tıbbi değil, sosyal ve ekonomik katılımlı olarak kabul edilir (Çalık, 2008: 25). Avrupa’da bu yaklaşımın ortaya çıkmasında 1970 ve 1980 yıllarda engelli bireyler tarafından kurulan örgütlerin medikal yaklaşıma tepkileri ve toplumsal bir yaklaşımın gerekliliği vardı (Kolat, 2010: 9). Bu yaklaşım, engellilerin sorunları onların noksanlıklarından ziyade daha çok engelli ve sağlam insanlar arasında gerçekleşen ve engelliliğin damgalanmasına yol açan etkileşimlerden kaynaklandığını belirtmektedir (Giddens ve Sutton, 2014: 319). Sosyal model;

“Baskıcı olmak yerine özgürlükçü, marjinalleşme yerine dâhil edilmeyi temel alacak şekilde tasarlanmıştır. Bu modele göre engellilik noksanlığın doğrudan sonucu değil, sosyal kısıtlamaların bir sonucudur. Sosyal modelin bir diğer kabulü, engelli insanların mümkün olduğunca kendi hayatlarını kontrol edebilmesi ve bunu yapması gerektiğidir. Her şeyden önce onların kişiliğine, sebepsiz kısıtlamaların etkisinde kalmadan bağımsız olabilmelerine, kendi tercihlerini yapabilmelerine ve bunları gerçekleştirebilmelerine saygı duyulmalıdır” (Winter, 2004: 345-349).

Sosyal modele göre, sosyal yapıyı değiştirecek ve engelliliği ortadan kaldıracak araç hukuktur (Clark, 2000). Dolayısıyla bu politik yaklaşım birçok yasal düzenlemenin de yapılmasını beraberinde getirmiştir. Ülkemizde 1970 yıllardan itibaren engellilere yönelik sosyal politikaların gündeme geldiğini, yasal düzenlemelerin 1990’lı yıllarda yapıldığını ve bu düzenlemelerin de daha ziyade tek bir engel grubuna yönelik olduğu görülmektedir (Kalaycı Kırhoğlu, 2020: 251).

Bu dönemde yapılan çalışmalara kısaca baktığımızda çeşitli yasaların ve kurumların oluştuğunu, dünyada olduğu gibi ülkemizde de 1980 yılından itibaren engellilere yönelik çalışmaların yavaş yavaş arttığı görülmektedir.

Engellilere yönelik hizmetlerin koordinasyonu ve izlenmesini sağlamak amacıyla Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu 1981 yılında kurulmuştur. Bu kurumun görevi 1997 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığının (ÖZİDA) kurulmasıyla sona ermiştir. 1982 Anayasası’nın 10. maddesi, “herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu” belirtilmiştir. Ancak engellileri doğrudan ilgilendiren hükmün

bulunmaması nedeniyle bu eksikliğin giderilmesi amacıyla 2010 yılında yapılan referandumla engellilere yönelik pozitif ayrımcılık getirilmiştir. “24.05.1983 tarihinde 225 sayılı kanunun ilgili maddeleri değiştirilerek, 2828 sayılı Kanun ile katma bütçeli ve kamu tüzel kişiliğine sahip Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü kurulmuştur” (ASHB. 2021a). Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Sağlık Bakanlığından ayrılması da medikal modelden sosyal modele bir değişimin olduğunu göstermektedir. Bu yasa ile korunma, bakım ve yardıma muhtaç aile, çocuk yaşlı ve engellilere götürülen sosyal hizmetler ve düzenlemeler amaçlanmıştır.

1997 yılında, “571 sayılı KHK ile Türkiye’de ilk kez adını “engelliler” den alan bir kurum kurulmuştur. Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın kurulmuş olması engelliliğin önemsenmesi ve engellilere verilen değeri göstermesi açısından önemli bir gelişmedir. Bu kurumun kuruluş amacı; “engellilere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, engelliler ile ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, engellilerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak” şeklinde ifade edilmektedir.

Bu dönemde bir taraftan engellilerin durumunu iyileştirmeye yönelik adımlar atılırken diğer taraftan medikal modelin etkisinin de sürdüğünü söyleyebiliriz. Örneğin engellilerin eğitimi konusunda devlet kendisi sorumluluk alırken diğer taraftan engelli öğrenciler diğer öğrencilerden ayrı tutulmakta ve farklı okullarda eğitim verilmekteydi. Dolayısıyla bu durum engelli öğrencilerin diğer öğrencilerle kaynaşmasını engellemekteydi. 573 sayılı KHK ile özel eğitim alanında engelli öğrencilerin okullarda akranlarıyla beraber aynı sınıflarda eğitim esasına dayanan “kaynaştırma eğitimi” ancak 1997 yılında çıkarılmıştır.

Yine bu dönemde Özürlüler Şûraları, engellilerin haklarını koruma, sorunlarını gündeme getirme ve engellilerle ilgili farklı yapıları bir araya getiren bir ortam oluşturması açısından dikkate değerdir. Konusu “çağdaş toplum, çağdaş yaşam ve özürlüler” olarak belirlenen Özürlüler Şûrası’nın ilki 1999 yılında gerçekleştirilmiştir (Ünal, 2016: 25).

Türk toplumunun aileye verdiği bir değer yansıması olarak engelliler hemen her dönemde aile içinde sürekli bakılmış, ihtiyaçları giderilmiş, gerekli olan ilgi gösterilerek toplumla bütünleştirmeye çalışmıştır. Modernleşme süreciyle birlikte bireyselliğin ve özgürlüğün ön plana çıkması aile algısını değiştirmiş ve ailenin üyeleri olan çocuklar, yaşlılar ve engellilerin çeşitli sorunlarla karşılaşmalarını da beraberinde getirmiştir (Ünal, 2019: 282). Dolayısıyla ailede yaşanan sosyal sorunların çeşitlenmesi burada verilen hizmetlerin artık çeşitli kurumlar aracılığıyla verilmesini de beraberinde getirmiştir. Gerek ailenin yükünü hafifletme gerekse engellinin daha profesyonel hizmet alımı için engellilere yönelik çeşitli kurumların oluştuğunu söyleyebiliriz. Örneğin 1983 yılında 2828 sayılı yasa ile “bedensel, zihinsel ve ruhsal engellilikleri nedeniyle normal yaşamın

gereklerine uymama durumunda olan kişilerin, fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmasını sağlayan beceriler kazandırmak veya bu becerileri kazanamayanlara devamlı bakmak üzere” Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerin kurulması öngörülmüştür. Ayrıca, toplumsal yapıdaki değişimin bir yansıması olarak daha önce ailenin temel görevi olarak kabul edilen ve aile içerisinde verilen birçok hizmet çeşitli kuruluşlar tarafından verilmeye başlanmıştır (Ünal, 2018b: 1337).

Dünyada engellilere yönelik sosyal politikalarda refahın dağıtımını ağırlıklı olarak devlet tarafından düzenlenip kontrol edilmektedir. Ülkemiz açısından baktığımızda engellilik politikaları kapsamında yapılan sosyal harcamaların (nakit transferlerin) 2022 sayılı yasa ile gündeme gelmiş, muhtaçlık çerçevesinde değerlendirilmiş ve sınırlı kalmıştır. *“Engelli haklarının hayata geçirilmesine yönelik bir kamu politikaları yaklaşımının engellilik alanını yoksullukla mücadele politikalarından ayrıştırması beklenir. Bu açıdan incelendiğinde ülkemizde engellilere yönelik kamu harcamalarının önemli bir bölümü yoksullukla mücadele niteliği taşımaktadır”* (Yılmaz ve Yentürk, 2017: 72).

Bu döneme yönelik politikalar değerlendirildiğinde sosyal politikaların ve uygulamaların genellikle belirli engelli gruplarına yönelik olduğunu, sürekli hastalık grubunun ağırlıklı olarak sosyal güvenlik bağlamında ele alındığını söyleyebiliriz. Yine bu döneme yönelik engellilerle ilgili politikaların özel eğitim ve sağlık (Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerin kurulması) çerçevesinde bakıldığını medikal modelin izlerini taşıdığını bununla birlikte engellilere yönelik doğrudan kurumların oluştuğunu (ÖZİDA, SHÇK), çeşitli yasaların çıkarıldığını, engellilerin sınıflandırılmaya başladığını, uluslararası mevzuatın iç hukuka yansıdığı (uluslararası engelliler günü/yılı vb.) görülmektedir. Engellilerin sorunlarını çözmeye yönelik toplumdaki ayrıştırmalarla oluşturulmuş kışla tipi okullardan kaynaştırma eğitimine bu dönemde yavaş yavaş geçildiğini görmekteyiz. Engellilerle ilgili tüm kesimleri bir araya getiren Özürlüler Şurasının bu dönemde başladığını ve engellileri işin içine dahil edilmesi aşağıdan gelen sese kulak verilmesi açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz. Kısaca bu dönemde hem medikal modelin hem de sosyal modelin politikalara yansıdığını görmekteyiz.

2005- 20... Yılları Arası İnsan Hakları Bağlamında Yaklaşılan Politikalar

Dünya tarihine baktığımızda zayıf, kimsesiz ve savunmasız bireyler, güçlü bireyler tarafından çoğu zaman sömürülmüş, ezilmiş ve yok edilmeye karşı karşıya kalmışlardır. Bu çerçevede engellilere baktığımızda engellilerin çeşitli yaklaşımlarla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Dolayısıyla engellilere yönelik insan hakları ihlali aslında insani bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkinci dünya sonrasında azalan işgücü nedeniyle engellilerin istihdamda yer alabilme çabaları ve insan hakları konusundaki gelişmeler, engellilerin toplumsal bir aktör olarak toplum içerisinde yer arayışlarına girdikleri dönemdir. Bu arayışlar sosyal

model ya da insan hakları modeli diye adlandırılan bir modelin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çalık, 2008: 25). İnsan hakları modeli de sosyal model gibi çevresel engellerin değiştirilmesi ve insan haklarına önem verilmesi gerektiğine vurgu yapar (Okur ve Erbil-Erdugan, 2010: 245-263).

Yukarıda da ifade edildiği gibi insan hakları yaklaşımı sosyal model içerisinde ele alınmakta bu çerçevede baktığımızda bu dönemdeki uygulamalarda hem sosyal modelin hem de insan hakları yaklaşımının baskın olduğunu söyleyebiliriz.

“İnsan hakları modeline göre engelliliğin kendisi sosyal olarak yapılandırılmıştır. Kişinin engeli yerine çevresel engeller ve geleneksel yapılar gibi diğerlerinin tavırlarının değiştirilmeye ihtiyacı vardır. İnsan hakları modeli, engelliliği veya farklılıkları önemsemeyen bütün insanların tabiatında var olan eşitliği tanımaktadır” (Kanter, 2003; akt., Çakmak, 2006: 66).

İnsan hakları yaklaşımı engellilik konusunda her ne kadar bazı çalışmalarda sosyal modelin içerisinde değerlendirilse de günümüzde özellikle 2000 sonrasında insan hakları çerçevesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Aslında her iki modelde benzer fikir ve düşünce kalıpları üzerine inşa edilmiş ve birbirini tamamlar nitelikte olduğudur (Kolat, 2010: 12). İnsan haklarını temele alan anlayış yasalarla insana yaraşır ve saygın bir yaşam sürmenin bağlayıcı temellerinin atılmasını amaçlayan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla bu yaklaşımda bireyin sosyal koruması devletin yerine getirmesi gereken bir sorumluluktur (Sarıpek, 2017: 44). Sosyal model engelliliği bir insan hakları konusu haline getirmiş, *“insan onuruna saygı, özerklik, eşitlik ve sosyal dayanışma, engelli olsun ya da olmasın tüm insanlar için evrensel temel insan hakları olarak kabul edilen değerlerdir”* (Çalık, 2008: 26). Sosyal modelin ortaya çıkmasında *“özürlüler hareketinin”* hak arama mücadelesi sonrası çıktığı bilinmektedir. İnsan hakları modelinin temel ilkelerini yansıtan BM. Engelli Hakları Sözleşmesi engellilerin *“korunması, desteklenmesi, ihtiyaçlarının karşılanması, yardım edilmesi gibi kavramlar yerini engelli kişilerin tam ve eşit katılımı ve özellikle insan hakları”* kavramında odaklanmaktadır. Korunması gereken engelli kişiden ziyade engelli kişinin haklarıdır (Çalık, 2008: 26; Kolat, 2010: 13). Hak temelli bir yaklaşım sorunların geçici çözümler yerine kalıcı ve pozitif ayırıcı tutum içermesi ve bireyi aktifleştirmesi açısından diğer yaklaşımlardan farklılaşmaktadır (Zengin ve Altındağ, 2016: 12). Engelli elinden tutulması, korunması gereken bireyden öte yasal olarak hak sahibi kişilerdir. *“Özürlüler İdaresi Başkanlığının hizmet alanının oluşturan engellilerle ilgili günümüze kadar sağlanan gelişmelerin temelini; engelli kişinin insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını ve topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarını sağlamak oluşturmaktadır”* (ASHB. 2021b). Daha önceki dönemlerde *“engelliğe ilişkin olarak sadece tanı ve rehabilitasyon merkezli tıbbî yaklaşım ağır basarken 1990’lı yılların sonundan günümüze doğru gelindiğinde eğitim, sağlıklı yaşam hakkı, istihdam, sosyal yaşamdaki destek, ayrımcılığın önlenmesi gibi sosyal hakları yaklaşımı”* (Özgökçeler ve Alper, 2010: 44) çerçevesinde yoğun olarak ele alındığını söyleyebiliriz.

Ülkemizde engellilik politikaların oluşmasında diğer dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de uluslararası yasal mevzuatın yönlendirici olduğunu söyleyebiliriz. BM Genel Kurulu’nda 13 Aralık 2006 tarihinde oylamasız kabul edilen BM Engelli Hakları Sözleşmesi 3 Mayıs 2008’de yürürlüğe girmiştir. Sözleşme “*genel ilkeler, genel yükümlülükler, eşitlik, ayrımcılık yasağı, erişebilirlik, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam, siyasi ve kamusal hayata katılım gibi çeşitli başlıklar altında, engellilerin haklarını ve taraf devletlerin yükümlülüklerini düzenlemektedir. Toplam 50 maddeden oluşan ve ülkemiz tarafından da imzalanan ve taraf olan devletlere, çeşitli yükümlülükler getirmiştir* (Ünal, 2016: 64). Genel olarak ülkemizde “*engelli hizmetlerine yönelik faaliyetler, çoğunlukla, kamu kurumları tarafından yürütülmekte ve Anayasanın, uluslararası sözleşmelerin izlerini taşımaktadır*” (Özgökçeler ve Alper, 2010: 34-35).

Engellilik konusunda Uluslararası çalışmalara baktığımızda BM. Hak temelli yaklaşımla engelli haklarını uluslararası alanda yaygınlaştırmayı amaçlarken AB ise engellilere yönelik politikalar geliştirmekte üye ve aday ülkelere bu politikaların uygulanmasını tavsiye etmektedir (Babaoğlu, 2015: 100). Bu dönemde Engelliler Haklarına İlişkin Sözleşme’nin imzalanması “*kapsamı ve iç hukuktaki konumu itibarıyla, Türkiye’de engelli haklarının korunması, teşvik edilmesi ve geliştirilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Engellilere tanınan hakların daha da geliştirilmesi, mevcut uygulamaların uluslararası standartlara kavuşturulması ve uygulamaların izlenmesinin teşvik edilmesi ile Türkiye’nin engellilik politika ve uygulamalarının daha etkin hale gelmesini sağlamıştır*” (ASHB. Ulusal Rapor, 2021: 1).

Bu döneme yönelik sosyal politikaların engelliler için çeşitli yasal düzenlemelerin yapıldığı, ağırlıklı olarak insan hakları çerçevesinde yaklaşıldığı ve AB. ‘ye uyum sürecinin etkisinin olduğu görülmektedir. Ülkemizde 2000’li yıllarla birlikte engellilik politikaların önem kazandığını söyleyebiliriz. Bunda etkili olan uluslararası gelişmelerin ve Avrupa Birliği müzakere sürecinin sağladığı olumlu katkı inkâr edilemez (Yılmaz ve Yentürk, 2017: 62).

Bu dönemin en önemli yasal düzenlemelerinden birinin 2005’te çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un olduğunu söyleyebiliriz. Bu yasanın amacında insan haklarının ve toplumla bütünleşmenin ön plana çıktığını görmekteyiz. İlgili yasada “*engelliliğin önlenmesi, engellilerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmak*” şeklinde ifade edilmektedir. 2005 yılındaki Engelliler Kanunu ülkemizde engellilere açısından nitelik bakımından kapsayıcı sosyal politikaların gündemine gelmesinde özellikle önemli rol oynadığını söyleyebiliriz (Metin, 2017: 320). Engellilik politikasında sosyal modeli esas alan aynı yasa ayrımcılıkla mücadeleyi hedeflemiş olması dikkat çekicidir (Kolat, 2010: 183). Yasa engellilerin istekleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurarak hazırlanmış olup bazı

yenilikleri de ihtiva etmektedir. Bunlar, kavramlar ve tanımlar, insan hakları çerçevesinde yaklaşmış ve ayrımcılığa karşı durumlar, engellilere yardım ve hizmet bakımından sağlanan haklar ve kurumsal yapılanmayı kapsamaktadır (Akyıldız, 2017: 29). Bu yasanın öncelikle insan haklarına dayalı “ayrımcılıkla mücadele” ekseninde bir sosyal politika çerçevesi çizmesi ve haklar bağlamında yaklaşması önemlidir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 45). Zira yasanın 4’üncü maddesi hizmetlerin yerine getirilmesinde; *“insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, özerkliğine saygı gösterilmesi, engellilerin istismarının önlenmesi, ayrımcılık yapılmaması, ayrımcılıkla mücadele engellilere yönelik politikaların temel esasıdır. Engellilere yönelik olarak alınacak kararlarda ve verilecek hizmetlerde engellilerin, ailelerinin ve gönüllü kuruluşların katılımı sağlanması ve engellilere yönelik hizmetlerin sunumunda aile bütünlüğünün korunması”* esastır. 25/4/2013 tarihli ve 6462 sayılı Kanununun 1 inci maddesiyle yapılan değişiklik ile birlikte, kanun metninde ve diğer yasal düzenlemelerde geçen “özürlü” kavramı yerine “engelli” kavramını kullanılmasını istemiştir.

Yine bu dönemde engellilere yönelik ayrımcılık yasağına ilişkin davranışların suç sayılması ile ilgili 5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*’nun 122 inci maddesinde düzenleme yapılması dikkat çekicidir. Engellilere yönelik ayrımcılığın hak ihlali kapsamında değerlendirilmesi insan hakları bağlamında önemli bir değişim olarak değerlendirilebilir.

Devletin sosyal niteliğini belirleyen önemli bir unsur olması açısından sosyal politikanın finansman kaynakları ve bu kaynakların sosyal harcamalara ayrılan payın büyüklüğü önemlidir (Koray, 2008: 100). Bu bağlamda bu döneme yönelik olarak özellikle engellilere yönelik kamu harcamalarının ve bundan faydalananların yıldan yıla arttığını söyleyebiliriz. Ülkemizde 2002-2015 yılları arasında genel bütçesinde diğer kumu harcamaları ile karşılaştırıldığında sosyal yardımların ortalama 3 kat daha fazla pay ayrıldığını görmekteyiz (Küçükali, 2015:114). Engelliler Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 2005 yılından 2015 yılına kadar (10 yıllık süreçte) engellilere yönelik kamu harcamalarında önemli bir artış olduğu görülmektedir. 2006 yılında *“engellilere yönelik gerçekleşen toplam kamu harcaması yaklaşık 1,8 milyar TL iken, bu rakam 2015 yılında yaklaşık 13,6 milyar TL’ye yükselmiştir. Engellilere yönelik kamu harcamalarının GSYH’ya oranı 2006-2015 yılları arasında neredeyse 3 kat artış göstermiştir”* (Yılmaz ve Yentürk, 2017: 70). Diğer taraftan engellilik politikaları kapsamında yapılan sosyal harcamaların 2022 sayılı yasa ile gündeme geldiğini ve sınırlı olduğunu belirtmiştik, bu dönemde ise şartlar daha da esnetilerek daha fazla kişinin yardım almasını da beraberinde getirmiştir (Ünal, 2016: 66).

Bu dönemin bir diğer özelliği kışla tipi kurum bakımdan vazgeçilerek aile içerisinde bakım şeklinin önem kazandığını söyleyebiliriz. Örneğin çocuklara yönelik olarak çocuk yuvalarından çocuk evlerine ve sevgi evlerine dönüşümünü göstermektedir. Şartları uygun olan engellilerin toplumla bütünleştirmek amacıyla resmi kurum içerisinde değil

herhangi bir abartman dairesinde yaşamlarını sürdürdüğü *umut evleri*; engellinin kendi aile ortamından ayrılmadan, yine kendi aile üyelerinden biri tarafından bakım hizmetlerinin karşılanması amacıyla *evde bakım hizmetleri* bunlardan bir kaçıdır. Burada amaç mümkün mertebe bireyin yaşamış olduğu ortamı terk etmemesi ve aile içerisinde ya da aileyi andıracak yapılarda bakımın gerçekleşmesidir. Aynı zamanda engellilerin toplum yaşamına aktif olarak katılarak kendilerini toplum bir parçası hissetmeler ve toplumla bütünleşmesi hedeflenmiştir.

Bu dönenmedeki değişimlerden bir diğeri engellilere yönelik yeni/farklı kurumların ortaya çıkmasıdır. Bu çerçevede 2011 yılında yürürlüğe giren 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü il düzeyinde teşkilatlanmıştır. Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nca “engelliler ve aileleri için hizmet veren ve sayıları 51’e ulaşan engelsiz gündüzlü yaşam merkezleri ve bakıma ihtiyacı olan engelli bireylere yatılı veya gündüzlü hizmet veren, gerçek kişi ve tüzel kişiler tarafından açılan sosyal hizmet kuruluşu” olan engelli *Özel Bakım Merkezleri* de bunlardan bir kaçıdır (ASHB. 2021).

Kalkınma planları sosyal politika ve dönemin bakış açısını yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu bağlamda son dönemlerdeki kalkınma planlarına baktığımızda; VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı’na (1990-94) kadar, daha ziyade “sosyal koruma, yardım, bakım ve rehabilitasyon konuları” çerçevesinde bakılmış, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile “özellikle eğitim ve istihdam açısından *fırsat eşitliği* kavramı ilk defa gündeme gelmiştir”. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ile özel eğitim alması gereken çocukların *kaynaştırma* ilkesi plana dahil edilmiştir. IX. Kalkınma Planı’nda (2007-2013) ise, “*işgücü piyasasında karşılaşılan zorluklardan dolayı engelliler için fırsat eşitliği sağlanması, kırsal kesimdeki engelli çocukların eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitime erişimlerinin kolaylaştırılması öngörülmüştür*”. 2014-2018 yıllarını kapsayan X. Kalkınma Planı’nda da; “*sosyal hizmet ve yardımlar alanında hizmet standartlarının oluşturulması, nitelikli personel istihdamı ve denetimin geliştirilmesi, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik kurum bakımı dışında alternatif modeller geliştirilmesi hedeflerinin yanı sıra, fiziksel çevrenin engellilere uygun hale getirilmesi, engellilerin eğitime ve işgücü piyasasına katılımının artırılması ve bakım hizmetlerinin niteliğinin yükseltilmesi ihtiyaçlarının devam ettiği vurgulanmaktadır*” (ASHB. Ulusal Rapor, 2021: 5).

Ülkemizdeki kalkınma planları genel olarak değerlendirdiğimizde engellilerin artık yardıma ihtiyacı olan bireyler olmaktan öte, insan hak ve özgürlükler çerçevesinde diğer vatandaşlar gibi toplumsal yaşama eşit olarak katılması gereken bireyler olarak görülmeye başlanmıştır. Engellilere yönelik eğitim, sağlık, istihdam, ulaşım, yardım gibi engellinin tüm yaşam alanlarını kuşatan çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Batıda engellilere yönelik politikaların oluşumunda engelliler/özürlüler hareketi ve sivil toplum oluşumları ön plana çıkarken ülkemizde ise üst merciler ve uluslararası anlaşmaların gereği olarak gözükmektedir. Engellilikle ilgili çalışmalarda bütüncül

değerlendirilmesi, hak temelli bir yaklaşımla bakılması ve engellilerin karar alma mekanizmalarına katılımının sağlanması engellilerle ilgili politikalarda önemli bir değişimin başlaması olarak kabul edilebilir (ASHB. Ulusal Rapor, 2021: 6). Engellilere ilgili politikaların oluşturulması ve uygulanmasında sosyal dışlamanın öneminin fark edilmesi ve hak temelli bir yaklaşımla bakılması önemlidir (İçağasıoğlu Çoban, 2008: 56). Her ne kadar engelliler yasasında engellilerin, karar alma mekanizmalarına katılımının sağlanmasını öngörülmüş ise de diğer iki dönemde olduğu gibi bu dönemde de yasaların çıkarılmasında ve diğer düzenlemelerde engelli örgütlerin aktif olarak sürece dâhil olduğunu söyleyemeyiz.

Sosyal devlet kamu aracıyla vatandaşlarının sağlık hizmetlerinden eşit, dengeli ve düzenli faydalanması için çeşitli düzenlemeler yapmakla sorumludur. Ülkemizde 2006 yılına kadar adeta sınıfsal bir yapıyı andıran sağlık sistemi mevcuttu. Bireyler bağlı bulunduğu kurumların dışındaki sağlık kurumlarından (hastaneler) faydalanmıyordu. 2006 yılında çıkarılan yasa ile sosyal güvenlik kurumları (SSK, Emekli Sandığı, Bağ-Kur) birleştirilerek tek çatı altında toplandı. 1992 yılında herhangi bir sosyal güvencesi ve sağlık hizmetleri giderlerini karşılayacak durumda olmayan vatandaşlara yönelik çıkarılan “Yeşil Kart” tan 2011 yılının sonuna kadar ağırlıklı olarak yoksul, yaşlı ve engelli kesim faydalanmaktaydı. 2012 yılının başında yeşil kartlılar da Genel Sağlık Sigorta sistemine dâhil oldular. Dolayısıyla bu dönemde sağlık hizmetlerin sunumunda yaşanan ayrımcı tutumlar önlenerek belirli gelirin altında olan yoksullar, yaşlılar, engelliler de diğer vatandaşlar gibi muayene, tedavi, ilaç ve tedavi için gerekli araç ve gereçlerden eşit düzeyde faydalanmaktadır.

Engellilik türlerinden olan ağır süregelen hastalara yani “sağlık hizmetine ihtiyacı olan yatağa bağımlı hastaların; palyatif bakım hastalarının ve ileri derecede kas hastalığı veya KOAH vb. solunum sistemi hastalıkları olan bireylerin muayene, tetkik, tahlil, tedavi, tıbbi bakım ve rehabilitasyonlarının evinde ve aile ortamında sağlanması” amacıyla *evde sağlık hizmeti* de bu dönemde verilen hizmetlerdendir. Yine Hasta Taşıma Hizmeti hakkında 2010/20 sayılı Genelge ile “*tedavi planı kapsamında belirli aralıklarla, ayakta günü birlik tedavi uygulanması gereken kişilerin ev ile ilgili sağlık kurumu arasındaki nakilleri engellilere uygun hasta nakil araçları sağlanmaktadır*”. Mekânsal düzenlemeler engellilerin toplumla bütünleşmesi açısından önemlidir (Şahin ve Erkal, 2012). Sağlık Bakanlığı’nın 2010/79 sayılı Genelgesi’nde “*sağlık kuruluşlarının iç ve dış mekânlarının mimari ve çevresel düzenlemelerinin engellilerin erişimine uygun hale getirilmesi hükme bağlanmıştır*”. Ayrıca engelli bireylere poliklinik muayenelerinde öncelik sırası hakkı tanınmaktadır (ASHB. Ulusal Rapor, 2021: 46-48). Engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu bu tür hizmetlerin hastaların ayağında verilmesi, sosyal devlet ve insan onurunu yakışır bir şekilde sunumu engelliye yaklaşımın değiştiğinin bir göstergesidir.

Özel eğitim dışında Yüksek Öğretime yönelik bu dönemde yapılan bazı düzenlemeleri ise şöyle sıralayabiliriz. Liseyi bitirip üniversite sınavlarına giren

öğrencilere yönelik olarak uygun sınav solanları hazırlanmaktadır. Görme engelliler ek sınav süresi verilmekte sınav sorularını okuyacak ve söylenecek yanıtları yazacak yardımcı refakatçi verilmektedir. 20.06.2006 tarih ve 26200 sayılı resmî gazetede yayımlanan “Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği” gereğince üniversitelerde “Engelliler Danışma ve Koordinasyon Birimi” oluşturulması sağlanmıştır. Ayrıca 2015-2016 Eğitim Öğretim yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı ile engelli olduğunu bildirir sağlık raporunu kayıt yaptırdığı ilgili yükseköğretim kurumuna gösteren öğrencilerin engellilik oranı kadar ödenmesi gereken öğrenim ücretinden indirim yapılacağı belirtilmiştir.

Engelli bireylerin kimseye muhtaç olmadan bağımsız bir şekilde yaşayabilmeleri ancak çalışma yaşamına katılmasıyla mümkündür. Bu bağlamda konuya baktığımızda gerek dünya genelinde gerekse ülkemizde işgücüne katılma oranlarının ve istihdam oranlarının düşük olduğunu söyleyebiliriz.

2011 yılında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'na göre “engelli olmayan bireylerde işgücüne katılma oranı %49,9, istihdam oranı %45 ve işsizlik oranı da %9,8 en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı %22,1, istihdam oranı %20,1 ve işsizlik oranı da %8,8 olarak belirlenmiştir” (TÜİK, 2011; Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2020: 20; Aköğretmen ve Orhan, 2020: 236-256). Avrupa Birliği'nde (AB) 2011 yılı verilerine göre ise “engellilerin istihdam oranı %38,1 ve işsizlik oranı %17,4 iken engelli olmayan bireylerde bu oranlar sırasıyla %68,5 ve %9,7' tir” (EUROSTAT, 2020).

Bu dönemde engellilerin çalışma durumlarına baktığımızda kamudaki işçi sayısının fazla değişmediğini özel sektörde arttığını söyleyebiliriz.

“Engelli çalıştırmakla yükümlü olan işyerlerinde çalıştırılması gereken engelli birey sayısı 2011 yılı itibarıyla kamuda 10.496, özel sektörde 86.607 iken 2019 yılı Nisan sonu itibarıyla bu sayı kamuda 17,044'e, özel sektörde ise 114.052'ye yükselmiştir. Bu işyerlerinde çalışan engelli sayısı 2002 yılı itibarıyla kamuda 16.668, özel sektörde 28.953 iken 2019 yılı Nisan sonu itibarıyla bu sayı kamuda 16.044, özel sektörde ise 107.763'tür. Ayrıca 2002 yılsonu itibarıyla 5.777 memur olarak istihdam edilen engelli birey sayısı 2018 yılsonu itibarıyla 53.017'ye ulaşmıştır. Engelli memur sayısı 2002 yılına göre yaklaşık 9,2 kat artmıştır” (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2019: 6-11).

Bu dönemde engelli devlet memuru sayısında ciddi artış olmasına rağmen engelli çalıştırmakla yükümlü olan işyerlerinde çalıştırılması gereken engelli birey (işçi) sayısının yetersiz olduğunu görmekteyiz. Engellilerin ağırlıklı olarak memurluğa yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Bunlara yönelik olarak 2012 yılından itibaren engellilerin kamuda istihdamına yönelik olarak EKPSS Sınavı getirilmiştir.

Yine bu dönemde engellilerin yaşamlarını kolaylaştırmak ve iş yaşamında karşılaşılan sorunları çözmek amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan bir

tanesi de 2014 Devlet Memurları Kanunu'nun 72 inci maddesinde ve engelli devlet memurları ve birinci derecede yakınlarının tayinlerini kolaylaştırmak amacıyla yönelik düzenlemelerdir. Bu düzenleme ile hem engelli hem de engellinin birinci derecede yakını açısından aile bütünlüğünü korumak ve engelliye bir hak olarak sunulması da önemlidir. Yine aynı yasanın 104. maddesinde engelliye isteği dışında gece nöbeti verilmeyeceği belirtilmiştir. 2010/02 sayılı Sendikal Gelişmeler Doğrultusunda Alınacak Önlemler Hakkında Başbakanlık Genelgesi'ne göre kamu kurumunda çalışan engelli yakını için mesai saatleri konusunda kolaylıklar sağlamak amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu tür mevzuat çalışmaları da engellinin yaşamını kolaylaştırmak, haklarını korumak ve engellinin aile içerisinde bakımını tamamlayan düzenlemeler olduğunu söyleyebiliriz.

Bu dönem engelliler lehine birçok köklü değişikliklerin olduğu dönemdir. Engellinin tanımlarından ilk kez engelliler kendi adına yasal düzenlemenin yapıldığı herhangi bir geliri olmayan engellilerin genel sağlık güvencesine kavuşması, engellilere yönelik kamusal harcamaların çeşitlendiği ve arttığı, ulaşımaya yönelik yerel yönetimlere sorumluluklar verildiği (sarı bant, fiziksel çevrenin daha uygun hale getirilmesi, Apt. ruhsat), istihdamın arttığı, eğitime yönelik (görme engellilere yönelik kitap, sınav) kolaylıkların getirildiği bir dönemdir. Kısaca kapsam, nitelik ve nicelik açısından engellilerin toplumsal yaşama eşit katılabilmeleri için birçok düzenleme yapılmıştır.

Bu dönemdeki sosyal politikaların oluşmasında sosyal modelin ve insan hakları yaklaşımın yansıdığını görmekteyiz. Yine bu dönemdeki sosyal politikaların engellilere yönelik istihdam, eğitim, sağlık, ulaşım, sosyal vb. konularda ciddi iyileştirmelerin yapıldığı daha bütüncül yaklaşıldığını söyleyebiliriz. AB'ye uyum çerçevesinde yasal mevzuatın düzenlendiğini görmekteyiz. Özellikle engelli ayrımcılığını önlemeye yönelik çalışmaların vurgulandığı, hak temelli bir çerçevede yaklaşıldığı, engellilere pozitif ayrımcılık yapıldığını, engellilerin ve STK'ların kısmen sürece dahil edildiğini, engellilerin sorunlarını çözmeye yönelik daha özel/spesifik çalışmaların olduğunu, engellilerin toplumla bütünleşmesine yönelik çalışmaların ağırlık kazandığını söyleyebiliriz.

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde engellilere yönelik politikaların oluşumu engellilere yönelik yaklaşımlarla (modellerle) ve uluslararası yasal düzenlemelerle paralel yürüdüğünü söyleyebiliriz. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze engellilere yönelik sosyal politikaları üç döneme ayırdığımızda ilk dönemde tıbbi/medikal modelin, ikinci dönemde kısmen tıbbi ve ağırlıklı olarak sosyal modelin ve üçüncü dönemde insan hakları modelinin daha yoğun olduğunu ve ağır bastığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu yaklaşımlar ilgili yasal mevzuata, kuruluşların teşekkülüne ve engelliye yapılan yardım anlayışına yansımıştır. *İlk dönem* ülkenin sosyal politikaya yön aradığı dönemdir ve engellilere yönelik çalışmalar ağırlıklı olarak sağlık ve özel eğitim çerçevesinde

yürümektedir. *İkinci dönemde* topluma çeşitli sorumlulukların yüklendiği engellinin toplumla bütünleşmesine yönelik adımların atıldığı, engelli (özürlü) adını taşıyan ilk kuruluşun kurulduğu, istihdama ve engellinin yaşamını kolaylaştırmaya yönelik bazı çalışmaların olduğu dönemdir. *Üçüncü dönemdeki* sosyal politikaların ise daha kapsamlı ve nitelik açısından daha ayrıntılı olduğunu söyleyebiliriz. Engellilere sunulan hizmetlerin hak temelli bir yaklaşımla hazırlandığını, ayrımcılık ve dışlanmaya karşı bir duruş olduğu görülmektedir. Engellilere sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel alanda daha bütüncül yaklaşıldığını söyleyebiliriz.

Ülkemizde engelli politikaları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa engellilere yönelik hizmetlerin sunumunda hemen her dönemde ailenin merkezi bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu durum toplumumuzun aileye verdiği değeri yansıtmann yanında engellinin sorumluluğunun sadece ailenin sorunu gibi görülmesine de neden olmuştur. Engellilere yönelik politikaların oluşmasında siyasi iradenin konuya yaklaşımın ağır bastığını, ülkenin ekonomik yapısının ve siyasi istikrarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Batıda engellilere yönelik çalışmaların hak arama mücadelesi sonucu tabandan yukarı doğru yansırken ülkemizde ise siyasi iradenin konuya yaklaşımı çerçevesinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Engellilerle ilgili Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın sık sık isim değiştirmesi buradan hizmet alanları olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan ülkemizde engellilik daha çok sosyal yardım alanında ele alınmakta engellilere yönelik yardımların engellilerin tümüne değil belirli gelirin altında olanlar hedeflenirken yoksulluk çerçevesinde yaklaşıldığı görülmektedir. Engellilere yönelik çeşitli yasal düzenlemelerin uygulanmasına yönelik olarak sadece belirli kurumlara değil farklı kamu kurum ve kuruluşlarına da çeşitli sorumlulukların verildiğini görmekteyiz.

Ülkemizde son dönemlerde engellilerin toplumsal yaşama katılımını hedefleyen ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik politikalar geliştirilmiş olsa da yılların getirdiği ihmal edilmişliği ve sadece ailenin kendi sorunu gibi bakılmasını tamamen ortadan kaldırmak biraz zaman alacaktır. Bu bağlamda engellilerin toplumsal yaşama diğer bireylerle katılabilmeleri için öncelikle eğitim ve yeteneklerine göre ihtiyaç duydukları mesleki eğitime yönelik hizmetlerden faydalanması önemli ve öncelikli ihtiyaçtır. Ülkemizde son dönemde engellilerin istihdam oranı ciddi bir şekilde artmasına rağmen yetersiz olduğu da bir gerçektir. Yaklaşık her beş engelliden biri istihdam edilmektedir. Engelliler ayrıca çalışma şartları konusunda da çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Engellilerin karar alma süreçlerine aktif olarak katılımının sağlanması gerekmektedir. Toplumun engellilere yönelik duyarlılık ve farkındalık oluşturmak amacıyla basın, yayın ve sosyal medya aracılığı ile çeşitli çalışmaların yapılması gerektiği de belirtilmelidir.

Kaynakça

- Aktaş, C., S. Gergin, T. Kuz, L. Mutluoğlu, B. Uğurlu ve Z. Yılmaz. (2004). Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması. *Öz-Veri*, 1 (2), 153-175.
- Aköğretmen, M. ve Orhan, S. (2020). Engelli İstihdamında Bir Alternatif Olarak Engelli Girişimciliği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 236-256.
- Aile Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB). (2020). *Kurum Hakkında*. 03 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/kurumsal/kurum-hakkında/> adresinden alındı.
- Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2021a). *Tarihçe*. 08 Nisan 2020 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkında/tarihçe/> adresinden alındı.
- Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2021b). *Kurum Hakkında: Tarihçemiz* 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/kurumsal/kurum-hakkında/> adresinden alındı.
- Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) (2021). *Ulusal Rapor*. 10 Nisan 2020 tarihinde https://ailevecalisma.gov.tr/media/12323/ulusal_rapor_taslak.pdf adresinden alındı.
- Akyıldız, N. A. (2017). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Engelli Politikaları*. Ankara: Grafiker Yay.
- Babaoğlu, C. (2015). *Türkiye’de Engelli Politikaları ve Sivil Toplum Örgütlerinin Kentsel Engelli Politikalarına Etkisi: Ankara Örneği* [Basılmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Bedir, E. (2015). Sosyal Politikaya İlişkin Genel Bilgiler ve Sosyal Politika Araçları. A. İ. Oral ve Y. Şişman (Ed.) içinde, *Sosyal Politika* (s. 2-27), Eskişehir: Anadolu Ün. Yayınları.
- Burcu, E. (2006). Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 61-83.
- Clark, S.G.& Lillie T. (2000). Growing Up with Disability: Education Law and The Transition to Adulthood. *Disability Studies Quarterly*, 20 (4). https://dsq-sds.org/article/view/262/273_1
- Çaha, H. (2016). Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri. *İnsan & Toplum Dergisi*, 5 (10), 123-150.
- Çakmak, N. M. (2006). *Türk Kamu Hukuku Açısından Engellilerin Hukuki Statüsü* [Basılmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Çalık, S. (2008). Özürlülüğün Değerlendirilmesinde Mevcut Uygulama ve Yaşanan Sorunlar Işığında Yöntem Arayışı. İçinde, *ICF İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlık Uluslararası Sınıflandırılması Sisteminin Uyarlanması Eğitimcilerin Eğitimi* (s. 24-32), Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Çelik, E. (2016). Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 219-246.
- Çetin, B. I. (2017). Sanayi Devrimi’nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7 (1), 91-122.
- Çitil, M., ve Üçüncü, M. K. (2018). Türkiye’de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku’nun Durumu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (35), 233-278.
- Çoban-Kaynak, R. (2017). Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (4), 252-260.
- Dolu, E. (2019). *Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Engellilere Yönelik Bakım Politikaları ve Uygulamaları* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*, (2020), Aile Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- EUROSTAT, (2020). <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. Erişim tarihi, 02. Ocak 2021, Erişim adresi, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Giddens, A., ve Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. (A. Esgin, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Güloğlu, F. K. (2015). Türkiye’de Engelli Hakları Alanında Yeni Bir Örgütlenme Engelli Kadın Hareketi. *Journal of International Social Research*, 8 (39), 477-489.

- Günay, R., ve Görür, H. İ. (2013). Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz Ve Âmâ Mektebi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32 (53), 55-76.
- Güngör, F., ve Güneş, G. (2011). Dünya'daki Gelişmeler Paralelinde Türkiye'de Değişen Özürlülük Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), 25-44
- Güven, S. (1995). *Sosyal Politikanın Temelleri*. Bursa. Ezgi Kitapevi.
- İçağasıoğlu Çoban, A. (2008) Engellilere Yönelik Hizmetlerin Sunumunda Yaşam Kalitesi Yaklaşımının Önemi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, (1), 47-58.
- Kalaycı Kırlioğlu, H. İ. (2020). Engellilik ve Sosyal Politika. D. Başer (Ed.) içinde, *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet* (s.245-270), Ankara: Nobel Yay.
- Kolat, S. (2010). *Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Küçükali, A. (2015). Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16 (35), 100-115.
- Metin, B. (2017). Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yerel Yönetimlerin Rolü: Keçiören Belediyesi Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 320-344.
- Okur, N. ve Erbil-Erdugan, F. (2010). Sosyal Haklar Ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme. İçinde, *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler* (s. 245-263). İstanbul: Petrol-İş Yayınları.
- Özbek, N. (2002). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet. *Toplum ve Bilim*, (92), 7-33.
- Özgökçeler, S., ve Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 33-54.
- Sarıpek, D. B. (2017). "İhtiyaç" Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı. *İnsan ve İnsan*, 4 (12), 43-65.
- Şahin, H. ve Erkal, S. (2012). Ortopedik ve Görme Engelli Bireyler İçin Konaklama Tesislerinde Yapılması Gereken Düzenlemeler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*. 1-14.
- TÜİK (2012, 16 Ocak) *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri*, Ekim 2011. 02 Aralık 2020 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Isgucu-Istatistikleri-Ekim-2011-10730> adresinden erişildi.
- Tokol, A. (1997). *Sosyal Politika*. Bursa: Uludağ Üniv. Güçlendirme Vakfı Yay.
- Turan, S. (2018). *Tanrı'nın Engeli Mi? Engelli Tanrı Mı? Hıristiyan Geleneğinde Engellilik*, İstanbul: Okurakedemi Yay.
- Ünal, V. (2016). *Engellilerde Toplumsal Bütünleşme ve Dindarlık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Ünal, V. (2018a). Engellilerin Engelliliğe Bakışı Ve Dine Yaklaşımları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (3), 1457-1482.
- Ünal, V. (2018b). Toplumsal Değişim Sürecinde Engelliler. *Electronic Turkish Studies*, 13 (18), 1323-1342.
- Ünal, V. (2019). Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Düşüncesini Değiştiren Olgular-Toplumsal Yaşamın Kıyısında Kalan Yaşlılar. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43 (2), 275-298.
- Winter, J. A. (2004). Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi. (M. Ergün, Çev.) *Öz-Veri*, 1 (2), 341-56.
- Yılmaz, V., ve Yentürk, N. (2017). Türkiye'de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının On Yıllık Seyri. *Çalışma ve Toplum*, 52 (1): 59-74.
- Zengin, O. (2011). Sosyal Hizmetin Sağlık Hizmetlerinin Sunumundaki Rolü. *Konuralp Tıp Dergisi*, 3 (3), 29-34.
- Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir İnsan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27 (1), 79-190

Extended Abstract

The fact that humans are social beings means that they also have social responsibilities. To this end, today, disability is not only an issue affecting the individual and his/her family but also stands before us as an issue that concerns the whole society. With disability becoming more visible in today's societies, we see that the policies for the disabled are different and diversified. It is also a fact that the disabled have faced different approaches within the framework of the prevailing paradigm of a specific period throughout history. It is known that approaches towards the disabled are reflected in social policy from various aspects.

Although the approaches towards the disabled differ from society to society and from culture to culture, if we make a generalization, we can say that the medical, social and, more recently, human rights approaches have come to the fore. Therefore, these approaches also affect the social policies for the disabled. In this context, the problem of the study is how disability approaches reflect on social policy in our country. Along with the effect of the formation and change processes of policies for the disabled, political authority and social and economic structure also have an obvious effect.

Although we cannot clearly distinguish the policies created by the approaches towards the disabled in our country, there are differences over the periods. In this context, we can consider the formation of policies for disabled people in three periods.

The first of these was the period between 1920-1980, when disability was seen as the problem of the individual and the family; thus, it was a time period in which the medical model prevailed. In this period, due to issues such as war, economic inadequacy, and lack of trained personnel, studies for the disabled were quite inadequate. Seeing disability as only a health and family problem also brought about the neglect of the social, economic and political dimensions of disability. Again in this period, we see that the legal regulations for the disabled were not directly aimed at the disabled, but were made as a part of other forms of legislation. It is understood that the policies were evaluated within the framework of "poverty and social aid", and the studies on the organization of the disabled were very limited.

The second period, between 1980 and 2005, was the period reflecting partially the medical model and mainly the social model, during which it was accepted that society also had responsibilities for the disabled. In this period, we see that the policies for the disabled changed in terms of quality and quantity. Various institutions segregated from the society were established in order to protect and care for the disabled, and towards the end of the period, due to the fact that these institutions were seen as problematic, there was a switch from segregated schools to inclusive education. We see that the legal regulations increased, an institution that took its name from "the disabled" was formed for the first time, the public budgets for the disabled were used in the fight against poverty, the disabled were classified, and the international legislation was reflected in the domestic law.

In the third period, starting in 2005, we can say that policies that approach the problems of the disabled in the context of human rights have been created. In this period, disabled people are seen as legally entitled individuals rather than people who need to be protected. Equal benefits of disabled people from human rights and basic teachings come to the fore in policies for the disabled. In this context, it is noteworthy that there are more qualified and comprehensive studies covering subjects such as education, health, employment and transportation for the integration and adaptation of the disabled with the society. On the other hand, we see that the policies carried out in parallel with the EU harmonization process are reflected in domestic law. We see that the expenditures for the disabled have

increased, and different new organizations and projects (hope houses, home care services, day-life centers for the disabled, etc.) are made for more professional service delivery.

It is seen that the services provided to the disabled are prepared with a rights-based approach, and there is a stance against discrimination and exclusion. We can say that people with disabilities are approached more holistically in health, education, social and cultural areas.

Especially in the second and third periods (1980-2005 and 2005-today), we see more clearly that international conventions and declarations are reflected in the legislation on disability, in parallel with the changes around the world. On the other hand, it is clear that the participation of non-governmental organizations in studies related to disability is insufficient, and they should be involved more actively.

If we make a general evaluation about the disability policies in our country, we can say that the family plays a central role in the provision of services for the disabled in almost every period. This situation not only reflects the value our society places on the family, but also leads to an understanding that only the family is responsible for the disabled. We can say that the approach of the political will to the subject and the social and economic structure of the country have an effect in the formation of policies for the disabled. Although there are significant developments in the policies for the disabled, it is seen that the policies for the integration of the disabled with the society are based on social aid. There is a need to further increase the number of policies aimed at providing education and occupation for the disabled.

When disability data are examined in terms of disability types and intensity, it is seen that there are more people with chronic diseases in our country. Therefore, it should be emphasized that the problems of this segment and the search for solutions are also important.

It is obvious that the problems related to the disabled are not only those that concern the disabled, their families and the state, and that the participation of all segments of society is important in solving the problems. Ultimately, the implementers of the legislation are citizens. Negative attitudes, prejudices and exclusions towards disabled people will prevent them from taking part in society. In this context, it is a fact that a mentality transformation is needed in the whole society.

In short, it can be said that the policies for the disabled change depending on various reasons, and while disability was seen as a personal matter in the past, today the society is also regarded as responsible for the disabled. The transformation from the medical model to the social model also demonstrates this. In addition, the perceptions towards the disabled are undergoing a change from people who only need to be cared for and protected, to individuals who build their own lives, stand on their own feet, make their own decisions, and are independent and dignified. The recent prominence of the human rights approach also shows this.

